

Sara Lidman: Anförande vid välkomstceremoni för lärarhögskolans första årskurs

Talare
Sara Lidman
Författare

Datum
31 augusti 2001

Plats
Aula Nordica, Umeå

Omständigheter

Anförande vid välkomstceremoni för lärarhögskolans första årskurs.

Manuskript från Sara Lidman-arkivet i Umeå, renskrivet och ändrat i enlighet med författarens eget korrektur av Svenska tals redaktör.

1 att Missenträsk var ett mirakel som måste bli känt för världen det visste jag från fem års ålder. Jag måste bli författare. Men upptäckte ju också att det inte räckte med att hojta herregud vad det är vackert! och oh fasor! vad det är hemskt!

5 man måste ta reda på sammanhang ... lära sig något innan man kunde skriva själv.

30-talets skolgång var en ruskig historia. Det var inte barnen som hade rätt att att få veta något – det var läraren. I egenskap av överhet hade han rätt att
10 inhösta läxleveranser. Vi förstod aldrig vad han skulle ha dem till – dessa regentlängder och budord. Men ett par lektioner blev ändå fantastiska – tack vare skolans värsting – Raffé – som var en korsning mellan en gris och en kardborre. Han gick i en värld för sig själv och letade flickor som han skulle kunna pula snö i – mellan halsen och bluslivet. Han lufsade och flinade. Det
15 vore intressant att veta vilken bokstavskombination man skulle ha använt som diagnos på honom idag, denna Raffé; kanske samma som den man gett Einstein.

20 Alla hade bekymmer med läxorna som skulle levereras ordagrant. Det klarade Raffé efter en genomläsning – men gjorde också små tillägg i undervisande ton. I avsnittet om 30-åriga kriget kunde han återge ett stycke sålunda – med skiljetecknen utsagda:

25 "När Gustaf den andre Adolf såg några soldater påta i marken utan att komma någon vart sade Konungen till dem kolon: varföre arbeten I så uselt att

fäderneslandet måste blygas över eder? frågetecken. En av soldaterna svarade då kolon: Marken är så hårt frusen att våra spadar ej kunna hacka sig igenom punkt. Guldkonungen från Norden svarade då kolon: marken är alltid frusen för lata svin! utropstecken. Denne konung blev med tiden tämligen fet punkt. 30 Nu undra vi om de svin som gödde majestätet alla voro flitiga? frågetecken. Eller om också lata svin kunde slaktas och tillredas och sättas fram på majestätets bord.

35 Hela storskolan med dess fyra klasser skrattade – magistern rodnade men avstod från de örfilar som Raffe annars ... detta var under skolagens välde. Raffe fick mycket stryk och han blev ofta utkörd – men det enda som hjälpte mot den busen var räkneuppgifter.

40 Vår bokstavstroagna magister hade en svaghet: han förstod inte tal utöver det enklaste räknesätten; decimaler och bråk var främmande för honom. När Raffe snabbt hade avverkat de ordinarie räknehäftena kunde läraren ta med sig mattexter från egna seminarietiden och låta Raffe sitta med dem; då var gossen lycklig och lämnade oss andra i fred. Det hände t.o.m. att läraren släppte fram 45 Raffe till svarta tavlan och lät honom sätta upp problem och lösa dem (medan vi andra var hänvisade till välskrivning). Det var fantastiskt att se den lurviga/sträva gossen som pedagog – hur kritstumpen gick mellan honom och den allt slätare magistern

50 för att allt mer handhavas av Raffe; det började längst ner till vänster på svarta tavlan och skenade gnisslande snett uppåt till höger så att gossen måste sträcka på benen för att nå upp

benen som annars neg för varje steg i hans lufsande gång

55 då och då sa han till magistern vänligt uppmuntrande

men nog förstår du väl så pass

60 och lärarn blev nästan som en människa i glädjen över att få lära sig nånting

Glädjen att få lära sig nånting

är det inte det som är meningen med all pedagogik – för elev och lärare

att få lära sig nånting ...

70 En liten utveckling här om Norrland och dess folks tillgång till kunskaper. Som
ni vet är ju den övre halvan av Sverige utomordentligt rik i kraft av skogen
malmen vattenkraften. Men på 20- och 30-talen hade den glesa befolkningen
ingen aning om dessa naturrikedomars värde för nationalstaten Sverige.
Småbrukare och torpare var bara så innerligt tacksamma om de kunde få en
75 timmeravverkning vintertid

och de for i stora lag från byarna, huggare och kuskar till skogskojor i någon
fjärran bolags-skog. Dessa byalag hade med sig hö åt hästarna och stora byttor
med fläsk och palt och lingon från hemgården – som sköttes av hustrur och
80 barn under vintern.

Småbrukare och torpare, som alltså var skogsarbetare vintertid, högg träden och
körde ned stockarna till frusna vattendrag. Om våren efter islossningen flottades
timret till sågverk vid kusten.

85

Detta var vårt lands stora *cash crop*, – exportgröda: sågade varor som inköptes av
kalhuggna länder som England och Spanien och Holland – och som gav Sverige
exportinkomster – kapital som möjliggjorde industrietableringar – i Svealand
och Götaland! Nästan ingenting satsades på Norrland – den riks-halva som var
90 den huvudsakliga leverantören av timret och pappersveden – den s.k.
skogsråvaran. Förutom alla fabriker som byggdes ut med hjälp av
Norrlandsskogen kunde Sverige ju också bygga ut högre läroanstalter –
gymnasier, seminarier och högskolor – såväl som de sköna konsternas hus:
opera, universitet såväl som de sköna konsternas hus: opera teater dans och
95 musik – och fortfarande med hjälp från Norrlands råvaror ... Häruppe var det
glest mellan skolorna – Missenträsk min hemby låg tie mil från närmaste
realskola. Pojkarna skulle börja i skogen när de gått sex år i folkskola och
flickorna ta vid i ladugården. Det var ju otänkbart att dessa små gårdar som hade
i första uppgift att underhålla häst och karl över vintern också skulle ha kunnat
100 underhålla ett eller två barn under skolgång i Skellefteå – det var både
terminsavgift och uppehälle som i så fall skulle bekostas.

Man kan säga att dessa självhushållets byar *subventionerade* de stora

105 skogsbolagen så att dessa kunde få ut timret utan att behöva betala anständig lön åt småbrukarna – som halva året var skogsarbetare.

Jag förmodar att många av er blivande lärare har farföräldrar och morföräldrar i det inte av Västerbotten som upplevat dessa förhållanden. Tala med dem!

110 Lyssna på deras berättelser!

Om Sveriges koloniala utsugning av Norrland – det fick jag inga ord för förrän långt senare genom vistelser i Afrika och Vietnam – i länder som varit koloniserade av Europeiska stormakter – det finns mönster i global skala som
115 kan förklara för en mekanismer på hemmaplan – för en liten by där man vuxit upp. Jag återkommer ständigt till denna by och vägrar se den som något avsidet, något som inte skulle förtjäna uppmärksamhet i den urbana världen.

120 *urban* kommer av latinets *urbs*

en parentes här : det fanns en trend inom litteraturen, säg 80 och 90-talen där det absoluta skällsordet på kultursidorna var *provinsiell*, medan ett ord som
125 *urban* automatiskt var ett honnörsord. Storstadsmiljö skulle det vara – oftast förkroppsligad av en manlig författare som sitter på krogen och är ironisk. Han klagar och skryter över sin leda. Han har genomskådat allt – och brudarna därtill. Och han har tråkigt. Det som retar en gammal lantis i sådana texter är deras brist på nyfikenhet. Att skrivaren inte vill veta något om bordet han sitter
130 vid!

Om virket är furu eller jakaranda? Vilka som kan tänkas ha avverkat trädet innan det sågades

135 vilket djur som ingår i det stycke kött han äter

hur i själva verket hela jorden, styckevis och delat, samlas på författarens bord för att ge honom näring till kropp och själ.

140 De lantligaste provinser ligger där på hans tallrik så läckert sammanfattade och finskurna

145 *vad äter han då den mannen?* som papa Shakespeare uttrycker

det inför en mäktig despot som skrämmer alla underställda med sin blotta uppsyn ... Vad äter han då? Vad kostar wiskyn? betalar han den själv – eller är den subventionerad av den lantis som odlar rågen

150

Det var det där med utbildningen som måste till för att man skulle kunna skriva ... Som tur var hade jag lite lungsot i ungdomen vilket innebar att jag slapp arbeta hemma i ladugården

155 Det fanns dock en distansundervisning också då: något som kallades Korrespondensinstitut – Hermods var det största. De där tyska grammatikbrevet – det var som att äta sågspån. Inte skymten av de sammanhang som jag anade måste finnas. Men det här var till förberedelse. Men till och med realen hade ingenting avgörande hänt med mitt förstånd – man
160 måste nog ta studenten i alla fall – "erövra den vita mössan" som det hette – då skulle det ljusna? Och så fanns det såna där "studentfabriker" – där man kunde tugga i sig ännu mer grammatik – 4 årskurser på två år och så fick man gå upp som privatist – hette det. Och jag klarade det – och kände mej dummare än någonsin

165

jag måste nog ändå ta en fil. kand. också?

Och en granne som hette Mauritz skrev på en borgen tillsammans med pappa; 1500:- kronor som skulle räcka ett första läsår i Uppsala. Och när jag tackade
170 Mauritz sa han: jaha nu ska du fara till Uppsala och bli så bildad att du får reda på vad det handlar om. Och så ska du komma hem och tala om det för oss: *vad det handlar om*: alltihopet.

Han längtade efter att få veta själv – inte bara skaffa fram råvaran till papperet
175 som böcker och avhandlingar skrevs på ...

Jag var en lika dålig student som hermodselev. De små undringar jag kom med t. ex. "vad är meningen med livet ... " bemöttes oftast med ett:

180 denna fråga måste anses vara fel ställd ...

(... när jag ska sända in det här manuset visar det sig att sid 5 har fallit bort ... jag måste göra en liten sammanfattning ... för resten var det här kåseriet för långt ...)

185

jag lärde mej mycket litet genom den ordinarie undervisningen. Men varje lärare hade något stort intresse liksom bredvid "ämnet" och kunde berätta om det så att eleven fick en aning om tillvarons under. Jag kallar det för glödlorper.

190

En lärare hade sett en baby med simhud mellan ett par fingrar. Det påminde honom om att varje människa i fosterstadiet går igenom arternas utveckling från det lilla blötdjuret över fisken, fågeln, de fyrfota däggdjuren fram till chimpansen och människan. De små flikarna simhud var en hälsning från grodan inom oss – hos ett i övrigt fullkomligt mänskobarn ...

195

eller andra små djurliga särdrag där förfäder sedan miljoner år gör sig påminna i det tillfälliga nuet.

Vi kan alla se hur fåglar niger och bugar för varandra – särskilt duvorna. Gunnar Ekelöf har en bedårande liten essä där han hävdar att det mänskliga bugandet och nigandet i rituella sammanhang måste vara en rest från vår pre-natala fågeltid

200

Jag anar att det där rå-pluggandet som min generation höll på med är helt borta? Att man idag har möjligheter att skaffa sig och få kunskaper på ett helt annat sätt. Men om det är så att lektioner ändå måste till och om dessa ibland går i stå för läraren – att han eller hon känner ett motstånd från eleverna – sök då hjälp hos sådana *minnen av insikter* som tänt er i själen. Det kan vara en dikt eller en aldrig så liten faktaruta som plötsligt får er att vilja hojta

205
210

tre små exempel på sådana glödlorper som tänt mej:

Fjärilseffekten:

215

det knappt märkbara luftdrag som uppstår när en fjäril rör sina vingar här kan i princip utlösa en orkan på andra sidan jordklotet inom en månad ...

Eller den här uppgiften om Bäverns liv:

220

Bävern är berömd för sina sociala dygder. Håller ihop i grupper på ett 20-tal individer. Dom bygger dammar och fiskar tillsammans. Är monogamer och trogna mot den utvalda

225

Men alltid finns det en i laget som inte vill vara flitig och juste. Han – det är oftast en hanne – snor fisk utan att ha ordnat med giller. Han har ingen stadig sambo utan tar sig friheter med bäverfruarna där han kommer åt. Han är en buse i bäverhamn och blir ju vederbörligen tuktrad av de laglydiga – och blir aldrig långlivad.

230

Nå nu blir det väl frid och fröjd i bäversamhället när marodören är borta? Men icke: en i flocken av de rättfärdiga börjar sakta men säkert utveckla precis samma odygder som den förolyckade. Han hoppar på de trogna bäverbrudarna där han kommer åt. Han stjälar fisk och saboterar ett damm hellre än han hjälper till att bygga det.

235

Varför upprepas detta mönster? Varför måste vi sträva efter lag ordning och ändå inse avvikelens ofrånkomlighet – samtidigt?

240

Om endast jag varit bråkdelen så begåvad i matematik som Raffe skulle jag naturligtvis ha läst astronomi – efter att ha hört denna lilla antydan om universums närvaro i mänskokroppen. Hör här:

245

Ni vet ju att ett slags "Alltihop" började i the Big Bang för 15 miljarder år sen ... cirka ... där gick det hett till – en veritabel härdsälta i vilken alla de kända grundämnena uppkom. Järn osv som fortsätter att susa omkring i världsalltet. Dessa grundämnen förekommer samtliga som byggstenar i mänskokroppen – blodets röda färg kommer från järnet t. ex. När vi ser in i den älskades ögon ser vi där atomer av rent järn som alltså varit på vandring i 15 miljarder år ... cirka ...

250

Det där är ett gudomligt skämt – man vill skratta och gråta när man tänker på det – hur länge vi varit med innan vi vetat om det ... eller vetat till oss

255

hur kan man någonsin ha tid tycka att vissa dagar är tråkiga ...

Jo men – att få ihop en text – eller en lektion – man arbetar på det och rättar sig själv och det gäller att få bort alla felen – bara förtjänster ska mejslas fram

och till slut när man genomsvevigt tittar på resultatet – så är det FEL-FRITT
och FÖRTJÄNST-LÖST ... and so what

265 Jag såg ett exempel på det – och botemedlet – i somras. I en serie om jazzens
historia på TV. Louis Armstrong, Duke Ellington, Benny Goodman och
grabbarna – Billie Holiday och Ella Fitzgerald var också med – lite – men dock
... De spelade mest i Harlem på fattiga barer. Denna musik var något helt nytt –
men som sagt den uppstod i en fattigdom som inte hade något med konstmusik
att skaffa! Och den hölls kort i decennier. Tills Metropolitan ändå tyckte att
270 man måste ge fenomenet en chans – och man bjöd in Duke Ellington med sin
stora svarta orkester att komma och spela för den fina världen.

Och dom förberedde sig i veckor.

275 Men Metropolitan var plötsligt finare än Duke Ellington och hans band kunnat
föreställa sig. Kristallkronor. Guld uppefter väggarna. Silverlamé och vita
smokingar i publiken. Pärlor och parfymer och diamanter och frisyrier och
väskor i krokodil och svandun kringom vita barmar.

280 Och Duke Ellington blev som bedövd. Och hela orkestern med honom. De
spelade perfekt – och livlöst. Var och en kom med sitt solopart i mitt i prick –
och förgäves. Denna stelhet smittade av sig på publiken –de skulle snart börja
bua eller gå ut.

285 Det finns något i adrenalinet som kan ge varelsen i lifsfara en av två reaktioner:
om strid bedöms som utsiktslös blir individen orörlig, ett uppgivet byte. Men
skräcken kan också med adrenalinet hjälpa ge oanade krafter – det som med en
poetisk term kallas förtvivlans mod. Orkestern var här på väg in i koma

290 när en fanns som reagerade på det andra sättet: en liten svart trummis blev en
stor svart fjäril som störtade skälvande mot trumman så att orkanen som sov i
den vaknade – och det var jazzen själv. Hela orkestern vaknade också, alla blev
som nya – de spelade som galna, som om det stod efter livet – ett liv som var
värt att leva

295

inom en minut var publiken i fullt uppror slängde svandunsboorna omkring sig
och dansade i gångarna, herrarna slet av sig kravatterna, man skrattade och grät;
jag grät också i kammarn i Missenträsk i ljusa sommarnatten – ett halvsekel

300 senare, och samtidigt ... på nåt sätt ...

allt är i allt ... alla har vi en liten trumslagare i oss, en hemlig kraft att anropa när det står efter livet

305 om klassen sitter där och gäspar åt en fullkomlig lektion som hotar att kola – ta tag i den där GLÖDLOPPAN som tänt er själva en gång och släng den ut i rummet ...

Taggar

310 2000-tal, 2001, Kvinna

URI

<https://www.svenskatal.se/tale/sara-lidman-anforande-vid-valkomstceremoni-for-lararhogskolans-forsta-arskurs>

315

320

325

330

335